

Ο “κόσμος” των Υπολογιστών:

Άρθρα, Κείμενα, Εκπαιδευτικά Προγράμματα, Λογισμικό, Ειδήσεις, Πληροφορίες

Επιμέλεια: Α. Χρυσοπούλου — Κ. Γιαννόπουλος

Κοινωνιολογική προσέγγιση του αυτοαξιολογούμενου στρες σε δασκάλους εξαιτίας της εισόδου των “Νέων Τεχνολογιών” στην εκπαιδευτική διαδικασία: Η περίπτωση του “άγχους για τους υπολογιστές”

Γ. ΚΟΥΣΤΟΥΡΑΚΗΣ, Χ. ΠΑΝΑΓΙΩΤΑΚΟΠΟΥΛΟΣ, Γ. ΚΑΤΣΙΛΛΗΣ*

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

1.1 Το στρες και ο εκπαιδευτικός

Ο εκπαιδευτικός, στις ημέρες μας, καλείται, κατά την επιτέλεση του έργου του, να διαδραματίσει ταυτόχρονα πολυάριθμους ρόλους καθώς αλληλεπιδρά με τη διοικητική ιεραρχία, τους συναδέλφους, τους μαθητές και τους γονείς, και για να θεωρείται ως επαρκής επαγγελματικά οφείλει να ανταποκρίνεται θετικά στις υποχρεώσεις, που απορρέουν από αυτούς. Μάλιστα, το επάγγελμά του εκπαιδευτικού, λόγω, ακριβώς, της πολυπλοκότητας και των δυσκολιών του παιδαγωγικού έργου, συνδέεται στενά με τον παράγοντα του “άγχους”.

Πιο συγκεκριμένα, οι απαιτήσεις του διδασκαλικού έργου θεωρούνται ως οι γενεσιουργές αιτίες του άγχους για τους εκπαιδευτικούς. Η έντονη και μακροχρόνια βίωση του τελευταίου οδηγεί, συχνά, σε αρνητικές, ψυχο-σωματικές και συμπεριφορικής μορφής, επιπτώσεις για τον ίδιο τον εκπαιδευτικό. Το φαινόμενο αυτό επιστημονικά περιγράφεται με τον όρο “επαγγελματικό άγχος-στρες”.

Εξάλλου, η ερευνητική προσέγγιση του συγκεκριμένου ζητήματος έδειξε ότι ένα μεγάλο μέρος των εκπαιδευτικών αντιλαμβάνεται το επάγγελμά του ως “εξαιρετικά στρεσογόνο”¹. Επίσης, η παραδοχή από την πλευρά του εκπαιδευτικού ότι αντιμετωπίζει στρες εξαιτίας του επαγγέλματός του συνδέεται, κατά κανόνα, με τη

συνύπαρξη διαφόρων ψυχοσωματικών προβλημάτων ενδείξεων, που, αναπόφευκτα, επηρεάζουν, σε κάποιο βαθμό, αρνητικά το έργο του².

* Ο Γεράσιμος Κουστουράκης είναι Κοινωνιολόγος και Δρ. των Επιστημών της Αγωγής. Είναι ερευνητής στην παιδαγωγική ομάδα του προγράμματος Σειρήνες, για τη «Δημιουργία εκπ-κού λογισμικού πολυμέσων για τη διδασκαλία της Ιστορίας στην Α΄ Γυμνασίου». Έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις του σε πανελλήνια και διεθνή συνέδρια. Έχει συγγράψει βιβλία με διάφορα θέματα. Ο Χρήστος Παναγιωτακόπουλος είναι Μαθηματικός και Δρ. των Επιστημών της Αγωγής (Εκπαιδευτικής Τεχνολογίας). Εργάζεται ως Καθηγητής – Σύμβουλος στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Έχει συμμετάσχει με εισηγήσεις του σε συνέδρια της Ελλάδας και του εξωτερικού. Συμμετέχει ως σύμβουλος ή ερευνητής – προγραμματιστής σε διάφορα εκπ/κά προγράμματα. Κυριότερο συγγραφικό έργο του βιβλία σχετικά με υπολογιστές και εκπαίδευση. Ο Γιάννης Κατσιλλής είναι Αν. Καθηγητής του ΠΤΔΕ του Παν-μίου Πατρών και διδάσκει Κοινωνιολογική Εκπαιδευτική Έρευνα και Κοινωνική Στατιστική στον Τομέα της Κοινωνιολογίας.

1. Βλ. ενδεικτικά: C. Kyriacou (1981), “Social Support and Occupational Stress among Schoolteachers”, *Educational Studies*, 7, 1, 55-60. I. Smilansky (1984), “External and Internal correlates of teachers’ satisfaction and willingness to report stress”, *British Journal of Educational Psychology*, 54, 84-92. C. Mark, B. Pierce, G.N. Molloy (1989), “Psychological and Biographical differences between secondary school teachers experiencing high and low levels of burnout”, *British Journal of Educational Psychology*, 60, 37-51.
2. Βλ. C. Kyriacou (1987), “Teacher stress & burnout: an international review”, *Educational Research*, 29, 146-152.

1.2 Η έννοια του “άγχους – στρες”

Εξετάζοντας το “άγχος – στρες” με βάση τους εξωτερικούς - περιβαλλοντικούς παράγοντες σημειώνουμε ενδεικτικά τις ακόλουθες κυρίαρχες απόψεις:

- ✓ Το άγχος εμφανίζεται ως διαρκώς παρόν καθώς ο εργαζόμενος καλείται να ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του επαγγέλματός του προσαρμοζόμενος συνεχώς σε αυτές. Στην περίπτωση που η ύπαρξη του στρες λειτουργήσει αρνητικά στο προσωπικό επίπεδο του εργαζομένου (dystress) τότε ο τελευταίος βιώνει αισθήματα έντασης, ψυχοσωματικής κούρασης και δυσφορίας³.
- ✓ Το άγχος εκφράζει την έλλειψη ουσιαστικής αντιστοιχίας μεταξύ των εργασιακών απαιτήσεων και της ικανότητας του ατόμου να ανταποκριθεί σε αυτές. Η αδυναμία του κοινωνικού υποκειμένου να ανταποκριθεί στις συγκεκριμένες απαιτήσεις ερμηνεύεται από το ίδιο ως επικίνδυνη κατάσταση, που μπορεί, ενδεχομένως, να έχει σοβαρές συνέπειες στην επαγγελματική του σταδιοδρομία⁴.
- ✓ Το άγχος του εκπαιδευτικού σχετίζεται άμεσα με τους διάφορους παράγοντες, που συνθέτουν το εργασιακό του περιβάλλον⁵.
Πιο συγκεκριμένα, το άγχος που εκδηλώνουν οι δάσκαλοι αποτελεί την υποκειμενική τους αντίδραση στις αρνητικές, για τους ίδιους, συνθήκες του εργασιακού τους περιβάλλοντος. Μάλιστα, η αντίδραση αυτή συνοδεύεται συνήθως από ισχυρές παθογενείς σωματικές ή βιοχημικές αλλαγές (ταχυκαρδία, μείωση των αδρενο-κορτικοτροπών ορμονών στο αίμα). Και τούτο διότι οι τελευταίες διαμεσολαβούνται από την αντίληψη του εκπαιδευτικού ότι οι απαιτήσεις που σχετίζονται με διάφορες όψεις - τομείς της εργασίας του συνιστούν απειλή για την αυτοεκτίμηση και την ευημερία του⁶.

1.3 Ο Η/Υ στο χώρο του Δημοτικού Σχολείου

Τα τελευταία χρόνια η επιστημονική εξέλιξη στον τομέα της τεχνολογίας έχει άμεσες επιπτώσεις και στο χώρο της εκπαίδευσης, καθώς δημιουργείται η ανάγκη εισόδου στο

Αναλυτικό Πρόγραμμα των σχολείων νέων γνωστικών αντικειμένων. Επίσης, η τεχνολογική εξέλιξη έχει ως αποτέλεσμα και τη δημιουργία νέων εποπτικών μέσων - εργαλείων, που πρέπει να χρησιμοποιηθούν από τον διδάσκοντα για την ενίσχυση της αποτελεσματικότητας του έργου του. Το γεγονός αυτό, φυσικά, θα επηρεάσει σημαντικά και θα μεταβάλλει τους τρόπους διδακτικής προσέγγισης και προσφοράς των γνώσεων των διαφόρων διδασκομένων μαθημάτων.

Χειροπιαστό παράδειγμα αποτελεί η εξέλιξη στον τομέα των ηλεκτρονικών υπολογιστών (Η/Υ) και των δυνατοτήτων που παρουσιάζονται σχετικά με την προώθηση του εκπαιδευτικού έργου. Άλλωστε, στις μέρες μας υφίσταται η παραγωγή ικανού αριθμού προγραμμάτων εκπαιδευτικού λογισμικού, που μπορούν να λειτουργήσουν υποστηρικτικά στις διάφορες δραστηριότητες των εκπαιδευτικών της Α/θμιας εκπαίδευσης, δασκάλων και νηπιαγωγών, τόσο στον ιδιωτικό τους χώρο όσο και στο πλαίσιο του σχολείου.

Οι Η/Υ κάνουν πλέον την εμφάνισή τους ως ωφέλιμο κι αναγκαίο υποστηρικτικό εργαλείο για την προώθηση του εκπαιδευτικού έργου. Έτσι, με τη χρήση του κατάλληλου εκπαιδευτικού λογισμικού πολυμέσων παρέχεται η δυνατότητα στο δάσκαλο να ενισχύσει εποπτικά το διδακτικό του έργο και να το κάνει ευχάριστο κι ενδιαφέρον στους μαθητές. Βέβαια, το τελευταίο προϋποθέτει την εξοικείωση του δασκάλου με τους Η/Υ και την ικανοποιητική γνώση του χειρισμού τους. Πάντως από πολλούς εκπαιδευτικούς διατυπώνεται η άποψη ότι στην περίπτωση της εισόδου των Η/Υ στα σχολεία θα επηρεαστεί, ανα-

3. Βλ. P. Warr, T. Wall (1975), *Work and Well-Being*, Harmondsworth: Penguin Books Ltd., 141. P.A. Okubukola, O.J. Jegede (1989), "Determinants of Occupational Stress among Teachers in Nigeria", *Educational Studies*, 15, 1, 23-36.

4. Βλ. Α. Κάντας (1990), "Εργασία και Υγεία. Η εργασία ως αγχογόνος παράγοντας", *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής - Προσανατολισμού*, 12-13, 15-27.

5. Βλ. C. Kyriacou, 1987, 6.π.

6. Βλ. C. Kyriacou, J. Sutcliff (1979), "Teacher stress and satisfaction", *Educational Research*, 21, 2, 89-96.

πόφεικτα, ο διδασκαλικός ρόλος κι η υφή του διδακτικού έργου.

Πιο συγκεκριμένα, σε μεγάλη μερίδα των δασκάλων υπάρχει η εντύπωση ότι οι απαιτήσεις του επαγγέλματός τους, στο άμεσο μέλλον, ενδέχεται να συνδέονται με νέες -άγνωστες ή ασαφείς για πολλούς- πτυχές γνώσεων, που σχετίζονται και με την είσοδο των Η/Υ στην εκπαιδευτική διαδικασία.

Η συγκεκριμένη αντίληψη μπορεί να ενισχυθεί κι από το γεγονός της υποχρεωτικής παρακολούθησης, ενός από τους εκπαιδευτικούς κάθε δημοτικού σχολείου, που έχει ενταχθεί στο πρόγραμμα "Μελίνα", κάποιου από τα ταχύρυθμα προαιρετικά επιμορφωτικά προγράμματα των Π.Ε.Κ., που έχουν ως αντικείμενό τους την εισαγωγή στους Η/Υ.

1.4 Εργασιακοί παράγοντες-αιτίες και άγχος

Από τα προηγούμενα προκύπτει ότι η πιθανότητα της διαφαινόμενης εισαγωγής των Η/Υ στο χώρο του δημοτικού σχολείου μπορεί να επηρεάσει, θετικά ή αρνητικά, τις εργασιακές σχέσεις και κατά προέκταση την εργασιακή δυναμική στο μικροεπίπεδο της σχολικής μονάδας. Συνεπώς, ο παράγοντας "Η/Υ" μπορεί ν' αποτελέσει αιτία πρόκλησης επαγγελματικού στρες για τους δασκάλους.

Από τη μελέτη της σχετικής βιβλιογραφίας ως ενδεικτικές αιτίες για τη δημιουργία άγχους στους εκπαιδευτικούς επισημαίνονται⁷:

- Αιτίες που πηγάζουν από τα εργασιακά καθήκοντα και παραπέμπουν στην ανάθεση έργου που είτε υπερβαίνει, είτε υποτιμά τις δυνατότητες του υποκειμένου.
- Αιτίες που σχετίζονται με τις απαιτήσεις του ρόλου του εκπαιδευτικού και αναφέρονται στην έλλειψη σαφήνειας ή προβλεπτικότητας για τις αλλαγές που επέρχονται στο εργασιακό του περιβάλλον.
- Αιτίες που σχετίζονται με τη δομή της οργάνωσης του εργασιακού περιβάλλοντος των εκπαιδευτικών και αναφέρονται: α) στην αβεβαιότητα και την ανασφάλεια που δημιουργείται σε αυτούς από τις συνεχείς αλλαγές της εκπαιδευτικής πολιτικής, και β) στην αδυναμία παρέμβασης από την πλευ-

ρά τους στη διαδικασία λήψης αποφάσεων για τα ζητήματα που τους αφορούν άμεσα.

- Αιτίες που σχετίζονται με την προσωπικότητα του εκπαιδευτικού και αναφέρονται στην ανεπαρκή επαγγελματική του κατάρτιση, στη βίωση αισθημάτων φόβου εξαιτίας της έλλειψης εξειδικευμένων γνώσεων, που θα του επιτρέψουν ν' ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του επαγγέλματός του, γεγονός που αποτρέπει τη δημιουργία ενός γενικευμένου συναισθήματος ασφάλειας. Το τελευταίο φαίνεται να συνδέεται, κατά τρόπο αντιστρόφως ανάλογο, με τον παράγοντα της επαγγελματικής - διδακτικής εμπειρίας του εκπαιδευτικού.

Έπειτα, στρέφοντας την προσοχή μας σε ενδεικτικά παραδείγματα ερευνών, που έχουν ως αντικείμενό τους τη διερεύνηση των παραγόντων που δημιουργούν στρες στους εκπαιδευτικούς, σημειώνουμε:

1) Από την έρευνα των Κυριάκου και Sutcliff (1977) σε καθηγητές μέσης εκπαίδευσης στην Αγγλία ως ιδιαίτερα σημαντικοί παράγοντες δημιουργίας άγχους αποδείχθηκαν: η ασάφεια του διδασκαλικού ρόλου, η πεποίθηση του διδάσκοντα ότι δεν μπορεί ν' ανταποκριθεί στις απαιτήσεις του επαγγέλματός του και οι νέες ή άγνωστες απαιτήσεις εργασίας⁸.

2) Από την έρευνα των Koch, Tung, Swent και Gmelch (1982) σε άτομα της διοικητικής ιεραρχίας της πολιτείας του Oregon των Η.Π.Α. προέκυψε ότι το άγχος συνδέεται με: α) τις υποχρεώσεις του ρόλου, στον οποίο καλούνται ν' ανταποκριθούν, και β) τις απαιτήσεις του εργασιακού τους περι-

7. Βλ. ενδεικτικά: P. Warr, T. Wall, 1975, ό.π., J. L. Koch, W. Gmelch, R. Tung, B. Swent (1982), "Job stress among school administrators: Factorial dimensions and differential effects", *Journal of Applied Psychology*, 67, 4, 493-499. C. Spielberger (1982), *Άγχος - Στρες και πώς να το καταπολεμήσετε* (μτφρ. Ι. Κωστόπουλος), Αθήνα: Ψυχογιός, 25. D. Fontana (1993), *Άγχος και η αντιμετώπισή του* (μτφρ. Μ. Τερζίδου), Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα, 56-78.

8. Βλ. C. Kyriacou, J. Sutcliff (1977), "Teacher Stress: A review", *Educational Research*, 29, 299-306.

βάλλοντος. Επίσης, διαφάνηκε ότι μειωμένα επίπεδα άγχους βιώνουν οι ηλικιωμένοι εκπαιδευτικοί κι εκείνοι με μεγάλη εργασιακή εμπειρία⁹.

3) Σχετικά με την ελληνική πραγματικότητα έχουμε τα αποτελέσματα της έρευνας του Κάντα (1992) σε καθηγητές Β/θμιας Εκπαίδευσης. Από τη συγκεκριμένη έρευνα προέκυψε ότι οι πηγές άγχους και δυσαρέσκειας των εκπαιδευτικών συναρτώνται με τις εξωτερικές πτυχές του επαγγέλματός τους, που ελέγχονται, ρυθμίζονται και καθορίζονται από την πολιτεία. Επίσης προέκυψε ότι υφίσταται σημαντική διαφοροποίηση, αναφορικά με το επίπεδο εργασιακού άγχους, μεταξύ των εκπαιδευτικών που διαθέτουν μεγάλη διδακτική εμπειρία και των νεότερων συναδέλφων τους¹⁰.

4) Η άποψη ότι το εργασιακό άγχος μειώνεται ανάλογα με τη διδακτική εμπειρία του εκπαιδευτικού φαίνεται να επιβεβαιώνεται κι από πρόσφατη δική μας έρευνα, που είχε ως αντικείμενό της την ανίχνευση της "κομπιουτεροφοβίας" σε φιλολόγους καθηγητές. Από τα ερευνητικά μας ευρήματα προέκυψε ότι χαμηλότερα επίπεδα "άγχους για τους Η/Υ" παρατηρούνται σε εκπαιδευτικούς με άνω των 20 χρόνων υπηρεσίας¹¹.

1.5 Το "άγχος για τους Η/Υ"

Ως "άγχος για τους Η/Υ" ορίζεται η αρνητική στάση του εκπαιδευτικού απέναντι στην τεχνολογία των Η/Υ και η καλλιέργεια της αντίληψης ότι τούτη τον απειλεί¹².

Η εξειδίκευση των συγκεκριμένων μορφών του αρνητισμού αυτού αναπτύσσεται εκτενέστερα στη σχετική μας εργασία: "Κοινωνικά αποτελέσματα της διείσδυσης των Υπολογιστών στη ζωή μας: Η ανίχνευση του άγχους για τους υπολογιστές", *Σύγχρονη Εκπαίδευση* (1998), τ. 102/103, σελ. 112.

Η έρευνα στο διεθνή χώρο για τη μελέτη του άγχους των εκπαιδευτικών φανερώνει ότι, στην περίπτωση κάποιων ανεπτυγμένων κοινωνικο-οικονομικά και πολιτιστικά χωρών όπως η Μ. Βρετανία και οι ΗΠΑ, εκτός από την

ύπαρξη του επιστημονικού ενδιαφέροντος για την προσέγγιση του συγκεκριμένου ζητήματος υφίσταται και το γενικότερο ενδιαφέρον της πολιτείας για τη βελτίωση της ποιότητας ζωής των εκπαιδευτικών και των μαθητών στο σχολικό περιβάλλον.

Αντίθετα, στη χώρα μας η ενασχόληση με τα θέματα που άπτονται του άγχους των εκπαιδευτικών αντανακλά κατ' αποκλειστικό τρόπο την ύπαρξη του προσωπικού ενδιαφέροντος των ερευνητών, ενώ δεν υφίσταται αντίστοιχη στάση από την πλευρά της πολιτείας. Γι' αυτό και οι σχετικές μελέτες είναι ελάχιστες¹³.

Ο Κυργιάκου επισημαίνει ότι η ερευνητική ενασχόληση με το πρόβλημα του άγχους στους εκπαιδευτικούς επιβάλλεται από τις ακόλουθες περιπτώσεις¹⁴:

- 1) Διότι το παρατεταμένο άγχος μπορεί να επιδράσει αρνητικά απειλώντας την ψυχοσωματική υγεία των εκπαιδευτικών.
- 2) Διότι η ύπαρξη έντονου άγχους από την πλευρά των εκπαιδευτικών ενδέχεται να επιδεινώσει τη σχέση δασκάλου - μαθητή. Επίσης μπορεί να επηρεάσει αρνητικά την αφοσίωση του πρώτου στο έργο του και συνεπώς να μειώσει την ποιότητα της διδακτικής του απόδοσης. Επίσης, παρατηρείται η αύξηση του αριθμού των εκπαιδευτικών που εγκαταλείπουν το επάγγελμά τους ή επιθυμούν να συνταξιοδοτηθούν πρόωρα για λόγους κακής υγείας.

Επίσης, για την αντιμετώπιση των προβλημάτων, που συνδέονται με το άγχος των εκ-

9. Βλ. J.L. Koch, W. Gmelch, R. Tung, B. Swent, 1982, ό.π.

10. Βλ. Α. Κάντας (1992), "Η επαγγελματική ικανοποίηση των εκπαιδευτικών της Δευτεροβάθμιας Εκπαίδευσης", *Γλώσσα*, 29, 34-43.

11. Βλ. Χ. Παναγιωτακόπουλος, Γ. Κουστουράκης, Γ. Κατσάλλης (1998), "Κοινωνικά αποτελέσματα της διείσδυσης των Υπολογιστών στη ζωή μας: Η ανίχνευση του "άγχους για τους υπολογιστές"', *Σύγχρονη Εκπαίδευση*, 102, 112-120.

12. T. Jay (1981), "Computerphobia: What to do about it", *Educational Technology*, 1, 47-48. M. Fisher (1991), "Computerphobia in adult learners", *Computer Education*, June, 14-19.

13. Βλ. Γ. Κουστουράκης (1995), *Παιδαγωγική Διδασκόντων: Προσέγγιση του άγχους (στρες) του εκπαιδευτικού*, Πάτρα, 34-35.

14. Βλ. C. Κυργιάκου, 1987, ό.π.

παιδευτικών, προτείνονται από τους ερευνητές, μεταξύ των άλλων, ως πρώτης προτεραιότητας μέτρα: ● η βελτίωση των επαγγελματικών δεξιοτήτων - ικανοτήτων των δασκάλων μέσα από κατάλληλα επιμορφωτικά προγράμματα ● η βελτίωση των συνθηκών εργασίας στα σχολεία και ● η μεταβολή των διαδικασιών κατάρτισης του σχολικού προγράμματος με τη συμμετοχή των εκπαιδευτικών¹⁵.

ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ

Σκοπός της παρούσας ερευνητικής εργασίας είναι η προσέγγιση του ζητήματος του "άγχους για τους Η/Υ" στους εκπαιδευτικούς της Πρωτοβάθμιας Εκπαίδευσης και ειδικότερα στους δασκάλους. Πιο συγκεκριμένα, στην έρευνά μας λάβαμε ένα τυχαίο δείγμα από 122 δασκάλους, που υπηρετούν στα Δημοτικά Σχολεία του Νομού Αχαΐας και από τους οποίους ζητήθηκε η προσεκτική ανάγνωση και συμπλήρωση του σχετικού ερωτηματολογίου, που τους επιδόθηκε. Ο στόχος της έρευνας ήταν γνωστός εξ αρχής στους εκπαιδευτικούς και η συμπλήρωση του ερωτηματολογίου ήταν εθελούσια.

Αναφορικά με τη δομή του ερωτηματολογίου, που χρησιμοποιήθηκε για τη συλλογή των ερευνητικών μας ευρημάτων έχουμε να παρατηρήσουμε τα ακόλουθα:

α) Το συγκεκριμένο ερωτηματολόγιο αποτελείται από δύο μέρη (βλ. Παράρτημα):

i) Το πρώτο μέρος παρέχει γενικές πληροφορίες όπως:

φύλο ♦ διδακτική εμπειρία ♦ επιπλέον μορφωτικά προσόντα ♦ χρήση υπολογιστή για την προετοιμασία του διδακτικού έργου ♦ χρήση βίντεο κατά τη διάρκεια του διδακτικού έργου ♦ προηγούμενη παρακολούθηση σεμιναρίων σχετικών με τους Η/Υ.

ii) Στο δεύτερο μέρος του ερωτηματολογίου τίθενται 27 ερωτήσεις¹⁶.

Πρόκειται για κλειστές ερωτήσεις, που αναφέρονται στις επιμέρους εκφράσεις του αρνητισμού για τους υπολογιστές και από τις οποίες σκιαγραφείται η εικόνα του "άγχους

για τους Η/Υ" που υφίσταται στους δασκάλους, που συμμετείχαν στην έρευνά μας. Ο στόχος δηλαδή των συγκεκριμένων ερωτήσεων είναι η διερεύνηση του βαθμού του άγχους, του φόβου ή της απειλής, που, ενδεχομένως, αισθάνονται οι δάσκαλοι ότι απορρέει από τον Η/Υ και τις εφαρμογές του στην καθημερινή τους ζωή.

β) Για την κωδικοποίηση των απαντήσεων στις συγκεκριμένες ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκε η πεντάβαθμη αθροιστική κλίμακα τύπου Likert (καθόλου, λίγο, συχνά, πολύ, πάρα πολύ)¹⁷.

γ) Οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου μας είναι δομημένες με τρόπο που να μπορούν να ομαδοποιηθούν - κατηγοριοποιηθούν στις ακόλουθες θεματικές ενότητες:

Βαθμός άγχους, φόβου ή απειλής του ερωτώμενου από:

BA1: Τον ενδεχόμενο χειρισμό ενός Η/Υ ή/και των λοιπών περιφερειακών συσκευών του (λ.χ. εκτυπωτής, ποντίκι).

BA2: Την ενδεχόμενη συμμετοχή σε συζητήσεις - ενημερωτικές συναντήσεις που αφορούν τους Η/Υ.

BA3: Τη φυσική παρουσία σε χώρο ή χώρους που υπάρχουν Η/Υ.

BA4: Τη διαίσθηση - αντίληψη της ύπαρξης των Η/Υ και των δυνατοτήτων τους στο πλαίσιο

15. Βλ. S. J. Motowidlo, J. S. Packard, M. R. Manning (1986), "Occupational Stress: Its causes and consequences for Job Performance", *Journal of Applied Psychology*, 71, 4, 618-629. C. Κυτρίκου, 1987, ό.π.

16. Σχετικά με το συγκεκριμένο, 2ο μέρος, του ερωτηματολογίου επισημαίνουμε ότι πρόκειται για χρησιμοποίηση των ίδιων ερωτήσεων όπως στην περίπτωση της ερευνητικής μας εργασίας: Χ. Παναγιωτακόπουλος, Γ. Κουστουράκης, Γ. Κατσιώλης, 1998, ό.π.

17. Οι αθροιστικές κλίμακες είναι συνήθως το άθροισμα των επί μέρους ερωτήσεων. Εδώ χρησιμοποιήθηκαν οι μέσοι όροι τους για να είναι τα αποτελέσματα πιο κατανοητά. Έτσι σε όλες τις περιπτώσεις και για όλες τις μεταβλητές, που εξετάζουμε, η τιμή 1 αντιπροσωπεύει το "καθόλου", η τιμή 2 το "λίγο", η τιμή 3 το "συχνά", η τιμή 4 το "πολύ" και η τιμή 5 το "πάρα πολύ". Συνεπώς η τιμή 1,64 στον Πίνακα 1, για παράδειγμα, αντιπροσωπεύει ένα βαθμό άγχους μεταξύ "καθόλου" και "λίγο".

της καθημερινότητας.

BA5: Τη συναίσθηση των ενδεχόμενων αρνητικών αποτελεσμάτων, που απορρέουν για τον άνθρωπο από τη χρήση του Η/Υ.

Στη συνέχεια της εργασίας μας θα χρησιμοποιήσουμε τις παραπάνω κωδικές συντομογραφίες.

Τέλος, το ερωτηματολόγιο προέβλεπε τη συλλογή πληροφοριών για τα χρόνια υπηρεσίας των εκπαιδευτικών. Έτσι, αυτοί εντάχθηκαν σε πέντε κατηγορίες:

- ♦ στην 1η κατηγορία οι εκπαιδευτικοί με 1-5 χρόνια υπηρεσίας ♦ στη 2η όσοι είχαν 6-10 χρόνια ♦ στην 3η όσοι είχαν 11-15 χρόνια ♦ στην 4η όσοι είχαν 16-20 χρόνια και ♦ στην 5η όσοι είχαν περισσότερα από 20 χρόνια υπηρεσίας.

3. ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ - ΣΥΖΗΤΗΣΗ

Για την ανίχνευση της ύπαρξης διαφοράς ως προς το "άγχος για τους Η/Υ" σε συνάρτηση με: ● το φύλο ● την κατοχή 2ου πτυχίου ● την εξομίωση πτυχίων ● την επιμόρφωση στη ΣΕΛΔΕ ● την παρακολούθηση σεμιναρίων σχετικών με Η/Υ ● την προετοιμασία με Η/Υ και ● τη διδασκαλία με χρήση βίντεο χρησιμοποιήθηκε ο στατιστικός έλεγχος *t* (σε σχέση με όλες τις επιμέρους περιπτώσεις δημιουργίας άγχους, δηλαδή BA1 έως BA5)¹⁸.

Για την ανίχνευση της σχέσης μεταξύ "άγχους για τους Η/Υ" και χρόνων υπηρεσίας χρησιμοποιήθηκε η *ανάλυση διασποράς* (ANOVA)¹⁹

Για όλους τους στατιστικούς ελέγχους χρησιμοποιήθηκε το επίπεδο σημαντικότητας $p = 0,05$ ²⁰.

Στα ερωτηματολόγια απάντησαν 122 εκπαιδευτικοί. Από αυτούς:

- ✓ 59 ήταν γυναίκες (ποσοστό 48,4%) και 63 άνδρες (ποσοστό 51,6%),
- ✓ κανένας δάσκαλος από το δείγμα δεν κατείχε μεταπτυχιακό δίπλωμα,
- ✓ 14 κατείχαν δεύτερο πτυχίο (ποσοστό 11,5%),
- ✓ 6 είχαν ενταχθεί και ολοκληρώσει το πρόγραμ-

- μα εξομίωσης πτυχίων (ποσοστό 4,9%),
- ✓ 22 είχαν επιμορφωθεί στη ΣΕΛΔΕ (ποσοστό 18%),
- ✓ 25 είχαν παρακολουθήσει σεμινάρια σχετικά με τη χρήση Η/Υ (ποσοστό 20,5%),
- ✓ 8 προπαρασκεύαζαν περιστασιακά τις παραδόσεις τους με χρήση Η/Υ (ποσοστό 6,6%),
- ✓ 53 χρησιμοποιούσαν βίντεο στη διδασκαλία τους (ποσοστό 43,4%).

Στον Πίνακα 1 παρουσιάζονται τα βασικά περιγραφικά στατιστικά των απαντήσεων των δασκάλων, που συμμετείχαν στην έρευνά μας, σχετικά με τους παράγοντες που τους δημιουργούν άγχος κι αναφέρονται στην είσοδο των Η/Υ στη ζωή τους.

Πιο συγκεκριμένα δίνονται: ο μέσος όρος, η τυπική απόκλιση και ο αριθμός των ερευνητικών μας υποκειμένων (N), που απάντησαν σε κάθε περίπτωση.

Μεταβλητή	Μέσος Όρος	Τυπ. Απόκλιση	N ²¹
BA1	2,32	0,87	115
BA2	1,91	0,86	118
BA3	1,64	0,87	120
BA4	2,22	0,97	117
BA5	2,37	0,79	117

Από τη μελέτη των στοιχείων του Πίνακα 1 προκύπτει ότι οι δάσκαλοι, που απάντησαν στο ερωτηματολόγιο της έρευνάς μας, θεωρούν κατά σειρά εμφάνισης ως περισσότερο αγχογόνους παράγοντες:

18. Βλ. I.M. Κατούλης (1997), *Περιγραφική Στατιστική - Εφαρμοσμένη στις Κοινωνικές Επιστήμες και την Εκπαίδευση με έμφαση στην ανάλυση με υπολογιστές*, Αθήνα: Gutenberg. Β.Γ. Μασράκης (1997), *Ανάλυση Δεδομένων στην Επιστημονική Έρευνα με τη χρήση του SPSS. Από τη θεωρία στην πράξη*, Αθήνα: Gutenberg, 117-143.

19. Βλ. G.R. Loftus, E.F. Loftus (1988), *Essence of Statistics*, New York: Alfred A. Knopf, 323-351.

20. I. N. Παρασκευόπουλος (1984), *Στοιχεία περιγραφικής και επαγωγικής στατιστικής*, Αθήνα, 137-140. Σ. Παντελής (1989), *Στατιστική II - Εφαρμοσμένη στις επιστήμες της αγωγής*, Εκδ. Παν-μίου Πατρών, 15-25

21. Το μέγεθος του δείγματος διαφέρει γιατί αντιπροσωπεύει τον αριθμό των έγκυρων απαντήσεων σε κάθε περίπτωση.

1. Τη συναίσθηση των αρνητικών αποτελεσμάτων της διείσδυσης της τεχνολογίας των Η/Υ στη ζωή τους (BA5).
2. Τον ενδεχόμενο χειρισμό Η/Υ και των περιφερειακών του συσκευών (BA1).
3. Τη συναίσθηση ότι οι Η/Υ επιδρούν καθοριστικά στη διαμόρφωση των διαφόρων κοινωνικο-επαγγελματικών συνθηκών (BA4).

Επιπλέον, από τον Πίνακα 1 διαφαίνεται ότι ως **μικρότερης σημασίας** αγγογόνοι παράγοντες θεωρούνται από τους εκπαιδευτικούς κατά αξιολογική σειρά:

- Η ενδεχόμενη συμμετοχή τους σε ενημερωτικές συναντήσεις με αντικείμενο τον Η/Υ (BA2) και
- η φυσική τους παρουσία σε χώρους που υπάρχουν Η/Υ (BA3).

Από τη στατιστική ανάλυση των διαφορών που προαναφέραμε (σύγκριση μέσων όρων των απαντήσεων με το t κριτήριο) προέκυψαν τα εξής αποτελέσματα:

1. Δεν υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά άγχους αναφορικά με όλους τους αγγογόνους παράγοντες (BA1, BA2, BA3, BA4, BA5) σε σχέση:
 - α. Με το φύλο των εκπαιδευτικών.
 - β. Με το αν οι εκπ-κοί είχαν κάνει εξομοίωση των πτυχίων τους ή όχι. Σημειώτέον, ότι οι δάσκαλοι, κατά τεκμήριο, κατά τη διαδικασία εξομοίωσης των πτυχίων τους παρακολουθούν θεωρητικής κατεύθυνσης παιδαγωγικά μαθήματα και δεν έρχονται σ' επαφή με το γνωστικό αντικείμενο των Η/Υ.
 - γ. Με το αν οι εκπ-κοί κατέχουν ή όχι δεύτερο πτυχίο. Πρέπει εδώ να σημειωθεί πως ένα πολύ μικρό τμήμα του δείγματος κατείχε δεύτερο πτυχίο. Το 2ο πτυχίο δεν προήρχετο από Σχολές Θετικών Επιστημών αλλά από Τμήματα Θεωρητικών Επιστημών.
2. Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά άγχους αναφορικά με όλους τους αγγογόνους παράγοντες (BA1, BA2, BA3, BA4, BA5) μεταξύ των εκπαιδευτικών που έχουν παρακολουθήσει σεμινάρια με θέμα τον

Η/Υ έναντι αυτών που δεν έχουν ($p < 0,05$). Φάνηκε δηλαδή πως η παρακολούθηση σεμιναρίων σχετικών με Η/Υ είναι καταλυτική στην εξάλειψη της επίδρασης όλων των αγγογόνων παραγόντων.

3. Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά άγχους αναφορικά με τους αγγογόνους παράγοντες BA2, BA4 και BA5 μεταξύ των εκπαιδευτικών που χρησιμοποιούν το βίντεο στη διδασκαλία τους έναντι αυτών που δεν το χρησιμοποιούν ($p < 0,05$).

Φάνηκε δηλαδή πως οι εκπαιδευτικοί που χρησιμοποιούν το βίντεο ως εποπτικό μέσο δεν αγχώνονται: (α) από τη συμμετοχή τους σε συζητήσεις με θέμα τον Η/Υ, (β) από την επίδραση του Η/Υ στην καθημερινή ζωή μας και (γ) από τη συναίσθηση των ενδεχόμενων αρνητικών αποτελεσμάτων, που απορρέουν για τον άνθρωπο από τη χρήση του Η/Υ. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός πως περίπου το 45% των εκπαιδευτικών απάντησαν πως σε κάποιες φάσεις της διδασκαλίας τους χρησιμοποιούν το βίντεο ως εποπτικό μέσο.

4. Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά άγχους μεταξύ των εκπαιδευτικών που είχαν επιμορφωθεί στη ΣΕΛΔΕ σε σχέση με αυτούς που δεν είχαν εκπαιδευτεί μόνο ως προς τον αγγογόνο παράγοντα BA3 ($p < 0,05$). Δηλαδή, οι εκπαιδευτικοί που είχαν επιμορφωθεί στη ΣΕΛΔΕ φαίνεται πως δε διακατέχονται από άγχος όταν βρίσκονται σε χώρους που υπάρχουν Η/Υ.
5. Υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφορά άγχους μεταξύ των εκπαιδευτικών που προπαρασκευάζουν με οποιονδήποτε τρόπο το μάθημά τους με τη χρήση του Η/Υ σε σχέση με αυτούς που δεν το κάνουν αναφορικά με τον αγγογόνο παράγοντα BA2, δηλαδή την ενδεχόμενη συμμετοχή σε συζητήσεις – ενημερωτικές συναντήσεις με αντικείμενο τον Η/Υ, ($p < 0,05$). Ωστόσο, στο σημείο αυτό θα πρέπει να είμαστε προσεκτικοί, αφού ένας πολύ μικρός αριθμός από τους εκπαιδευτικούς του δείγματός μας (μόνον 8) προετοιμάζεται με τη χρήση Η/Υ.

Αγχογ. Παράγ.	p
BA1	0,00
BA2	0,02
BA3	0,22
BA4	0,04
BA5	0,18

Για τον έλεγχο της στατιστικής σημαντικότητας της διαφοράς του βαθμού άγχους μεταξύ των πέντε ομάδων (ανάλογα με τα χρόνια υπηρεσίας) χρησιμοποιήθηκε η ανάλυση διασποράς (ANOVA). Τα αποτελέσματα της συγκεκριμένης στατιστικής ανάλυσης φαίνονται στον Πίνακα 2.

Από τη μελέτη των στοιχείων του Πίνακα 2 προκύπτει ότι υπάρχει στατιστικά σημαντική διαφοροποίηση μεταξύ των δασκάλων, που έχουν διαφορετικά χρόνια εκπαιδευτικής υπηρεσίας ως προς τους αγχογόνους παράγοντες BA1, BA2 και BA4 ($p < 0,05$).

Η post hoc²² λεπτομερής σύγκριση των ομάδων έδειξε ότι οι στατιστικά σημαντικές διαφοροποιήσεις για τους τρεις αγχογόνους παράγοντες (BA1, BA2, BA4) παρατηρούνται μεταξύ:

- α. των εκπαιδευτικών που έχουν 1-5 χρόνια υπηρεσίας και αυτών που έχουν 16-20 χρόνια υπηρεσίας,
- β. των εκπαιδευτικών που έχουν 6-10 χρόνια

υπηρεσίας και αυτών που έχουν 16-20 χρόνια υπηρεσίας.

Η ίδια εικόνα φαίνεται και από την απλή παράθεση των μέσων όρων των βαθμών άγχους του δείγματός μας, ανά ομάδα διδακτικής εμπειρίας, όπως παρουσιάζεται στον Πίνακα 3.

Από τον Πίνακα 3 φαίνεται καθαρά ότι οι εκπαιδευτικοί με 16-20 χρόνια υπηρεσίας εμφανίζονται ως ιδιαίτερα ευαίσθητοι κι επηρεάζονται περισσότερο από το σύνολο των αγχογόνων παραγόντων, που εξετάζουμε. Κι αυτό σε αντίθεση με τις λοιπές ομάδες δασκάλων με βάση την εκπαιδευτική τους υπηρεσία.

4. ΣΥΝΟΨΗ - ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η μελέτη αυτή εξέτασε το βαθμό άγχους των εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης (δασκάλων) σε σχέση με μια σειρά παραγόντων. Τα κύρια ευρήματα ήταν:

- ✓ Οι δάσκαλοι που συμμετείχαν στην έρευνά μας εμφανίζονται να βιώνουν "άγχος για τους Η/Υ".
- ✓ Το άγχος αυτό επικεντρώνεται, κυρίως,

στις παράγοντες εκείνους, που καθιστούν φανερό τη ρυθμιστική παρέμβαση των Η/Υ στην καθημερινή κι επαγγελματική τους ζωή.

Χρόνια Υπηρεσ.	Αγχογόνος Παράγοντες	Αγχογόνους Παράγοντες				
		BA1	BA2	BA3	BA4	BA5
1 - 5	Μέσος όρος	2,03	1,64	1,60	1,84	2,04
	Πλήθος (N)	19	19	19	19	19
	Τυπ. Απόκλιση	0,71	0,71	0,92	0,81	0,64
6 - 10	Μέσος όρος	2,07	1,81	1,40	1,95	2,3
	Πλήθος (N) ²³	28	28	29	29	2
	Τυπ. Απόκλιση	0,61	0,58	0,51	0,86	0,80
11 - 15	Μέσος όρος	2,24	1,71	1,71	2,34	2,3
	Πλήθος (N)	28	29	29	29	2
	Τυπ. Απόκλιση	0,83	0,61	0,78	0,89	0,80
16 - 20	Μέσος όρος	2,91	2,37	1,94	2,64	2,6
	Πλήθος (N)	23	26	26	24	2
	Τυπ. Απόκλιση	1,02	1,22	1,21	1,13	0,85
21 - 35	Μέσος όρος	2,43	2,08	1,51	2,30	2,5
	Πλήθος (N)	17	16	17	16	1
	Τυπ. Απόκλιση	0,95	0,89	0,78	1,06	0,81

22. Πρόκειται για στατιστική τεχνική (μέρος της ANOVA) με βάση την οποία προσδιορίζονται οι ομάδες μεταξύ των οποίων υπάρχουν οι στατιστικά σημαντικές διαφορές.

23. Το μέγεθος του δείγματος διαφέρει γιατί αντιπροσωπεύει τον αριθμό των έγκυρων απαντήσεων σε κάθε περίπτωση.

- ✓ Η εξοικείωση των δασκάλων με την εκπαιδευτική τεχνολογία, μέσα από τη χρησιμοποίηση του βίντεο στη διδασκαλία τους, φαίνεται ότι λειτουργεί θετικά στην προοπτική μείωσης του άγχους σχετικά με την ύπαρξη των Η/Υ, ως οντοτήτων, στο πλαίσιο της καθημερινής πράξης. Μάλιστα, ενισχύεται η άποψη ότι οι συγκεκριμένοι εκπαιδευτικοί θ' αντιμετώπιζαν θετικά την προοπτική της επιμόρφωσής τους σε ζητήματα που άπτονται των Η/Υ.
- ✓ Τα επίπεδα βίωσης "άγχους για τους Η/Υ" διαφέρουν μεταξύ των δασκάλων, που έχουν διαφορετικά χρόνια υπηρεσίας. Μάλιστα, ως πιο αγχώδεις εμφανίζονται εκείνοι που βρίσκονται στην ομάδα 16-20 ετών σε αντίθεση με τους συναδέλφους τους που διαθέτουν μέχρι 10 χρόνια εκπαιδευτικής υπηρεσίας. Το γεγονός αυτό ερμηνεύεται από το ότι οι δάσκαλοι της πρώτης περίπτωσης βρίσκονται σε μια ιδιαίτερα παραγωγική και κρίσιμη φάση της επαγγελματικής τους σταδιοδρομίας. Και τούτο διότι έχουν τη δυνατότητα να διεκδικήσουν την άνοδό τους στις διάφορες βαθμίδες της εκπαιδευτικής ιεραρχίας, γι' αυτό κι η προοπτική αντιμετώπισης νέων ή άγνωστων εργασιακών απαιτήσεων τους επηρεάζει αρνητικά. Ακόμη, οι εκπαιδευτικοί της δεύτερης περίπτωσης βιώνουν μειωμένα επίπεδα αυτοαξιολογούμενου άγχους για τους Η/Υ διότι έζησαν, αφενός, την επανάσταση της διείσδυσης των υπολογιστών στα πλαίσια της κοινωνικο-επαγγελματικής δραστηριότητας κι αφετέρου, επειδή ενδέχεται, κατά τη διάρκεια των σπουδών τους, να παρακολουθήσαν κάποια σχετικά εισαγωγικά μαθήματα.

Τα προηγούμενα ευρήματα καθιστούν εντονότερη την ανάγκη για περαιτέρω διερεύνηση του ρόλου του Η/Υ και της προσέγγισής του από τους δασκάλους. Με δεδομένη την επικείμενη εισαγωγή των Η/Υ στα δημοτικά σχολεία, τα αποτελέσματα αυτά προτείνουν:

- α. Μεγαλύτερη ευαισθητοποίηση στην προσέγγιση των εκπαιδευτικών σε σχέση με τους Η/Υ,
- β. προσεκτικό σχεδιασμό, κατασκευή και εφαρμογή νέου εκπαιδευτικού λογισμικού και
- γ. επιμόρφωση των εκπαιδευτικών για θέματα που αφορούν τους Η/Υ μέσα από καλά σχεδιασμένα σεμινάρια.

Τα ευρήματα, τέλος, της έρευνας, που μόλις συνοψίσαμε, φαίνεται ότι συμφωνούν με τα αποτελέσματα άλλων ερευνών από τις οποίες προκύπτει ότι ως γενεσιουργός αιτία του επαγγελματικού στρες είναι οι άγνωστες εργασιακές απαιτήσεις κι η ανεπαρκής επαγγελματική κατάρτιση των εκπαιδευτικών²⁴. Επίσης, τα ευρήματά μας συμφωνούν με την άποψη για τη βίωση διαφορετικών επιπέδων επαγγελματικού άγχους μεταξύ των εκπαιδευτικών που διαφοροποιούνται ως προς τον παράγοντα της επαγγελματικής τους εμπειρίας²⁵.

24. Βλ. ενδεικτικά: P. Warr, T. Wall, 1975, ό.π., C. Kyriacou, J. Sutcliff, 1997, ό.π., J.L. Koch, W. Gmelch, R. Tung, B. Swent, 1982, ό.π., S.J. Motowidlo, J.S. Packard, M.R. Manning, 1986, ό.π.
25. Βλ. ενδεικτικά: J.L. Koch, W. Gmelch, R. Tung, B. Swent, 1982, ό.π., Α. Κάντας, 1992, ό.π., Χ. Παναγιωτακόπουλος, Γ. Κουστουράκης, Γ. Κατσάλλης, 1998, ό.π.

Παράρτημα — Ερωτηματολόγιο*

Φύλο (Α ή Β): Χρ. Υπηρεσίας (π.χ. 12):
ΣΕΛΔΕ-ΜΔΔΕ (προσδιορίστε):
Άλλο πτυχίο (προσδιορίστε):
Εξομοίωση (Ν/Ο): Μεταπτ. Σπουδές (προσδιορ.)
Για την προετοιμασία του διδακτικού σας έργου (στο σπίτι) χρησιμοποιείτε ηλεκτρονικό υπολογιστή; (Επιλέξτε ανάλογα το Ν (ναι) ή το Ο (όχι) βάζοντάς το σε κύκλο).
Κατά τη διάρκεια του διδακτικού σας έργου (στο σχολείο)

χρησιμοποιείτε ηλεκτρονικό υπολογιστή; (Επιλέξτε ανάλογα το Ν (ναι) ή το Ο (όχι) βάζοντάς το σε κύκλο).

Κατά τη διάρκεια του διδακτικού σας έργου (στο σχολείο) χρησιμοποιείτε βίντεο ή τηλεόραση; (Επιλέξτε ανάλογα το Ν (ναι) ή το Ο (όχι) βάζοντάς το σε κύκλο).

Έχετε παρακολουθήσει ειδικά σεμινάρια για τη χρήση των ηλεκτρονικών υπολογιστών από οποιονδήποτε φορέα (π.χ. Π.Ε.Κ.);

Α. Σας παρακαλούμε να διαβάσετε προσεκτικά μία-μία τις προτάσεις του επομένου πίνακα και να σημειώσετε με ✓ όποιο τετράγωνο νομίζετε (δεξιά της πρότασης), ότι αντιπροσωπεύει περισσότερο το βαθμό του άγχους ή του φόβου που τυχόν αισθάνεσθε σχετικά με την περιγραφόμενη κατάσταση. Αισθάνεσθε άγχος ή φόβο:

Προτάσεις - Ερωτήσεις	καθόλου	λίγο	συχνά	πολύ	πάρα πολύ
1. Όταν αγγίζετε έναν ηλεκτρονικό υπολογιστή.	☐	☐	☐	☐	☐
2. Όταν πιάνετε στα χέρια σας μια δισκέτα ηλεκτρονικού υπολογιστή.	☐	☐	☐	☐	☐
3. Με την ιδέα πως θα μπορούσε κάποιος να καταστρέψει το υλικό του Η/Υ.	☐	☐	☐	☐	☐
4. Όταν πρέπει να πάτε σε ένα σεμινάριο με αντικείμενο τον Η/Υ.	☐	☐	☐	☐	☐
5. Όταν στο περιβάλλον που βρισκόσαστε υπάρχουν ηλεκτρονικοί υπολογιστές.	☐	☐	☐	☐	☐
6. Όταν βρεθείτε σε μια συζήτηση με ανθρώπους που ασχολούνται με ηλεκτρονικούς υπολογιστές.	☐	☐	☐	☐	☐
7. Όταν βρεθείτε σε μια συζήτηση με ανθρώπους που μιλούν με όρους που αναφέρονται σε ηλεκτρονικούς υπολογιστές.	☐	☐	☐	☐	☐
8. Όταν βρεθείτε σε μια παρέα και κάποιος ή κάποιες από την παρέα είναι τεχνικοί ηλεκτρ. υπολογιστών ή προγραμματιστές.	☐	☐	☐	☐	☐
9. Όταν σκεφτείτε πως κάποια στιγμή θα σας ζητήσουν να χρησιμοποιήσετε τον ηλεκτρονικό υπολογιστή στην εκπαιδευτική διαδικασία.	☐	☐	☐	☐	☐
10. Όταν ακούτε πως ο ηλεκτρονικός υπολογιστής εξαπλώνεται ραγδαία.	☐	☐	☐	☐	☐
11. Όταν ακούτε πως το σκάκι σήμερα μπορεί να παιχτεί με αντίπαλο του ανθρώπου τον ηλεκτρονικό υπολογιστή.	☐	☐	☐	☐	☐
12. Όταν παρακολουθείτε μια ταινία που ο υπολογιστής έναντι του ανθρώπου έχει το "πάνω χέρι".	☐	☐	☐	☐	☐
13. Όταν ακούτε πως υπάρχουν σήμερα ηλεκτρονικοί υπολογιστές που διαθέτουν νοημοσύνη.	☐	☐	☐	☐	☐
14. Όταν βρῖσκεστε σε ένα κατάσταση που διαθέτει ηλεκτρονικούς υπολογιστές.	☐	☐	☐	☐	☐
15. Όταν βλέπετε κάποιον ή κάποια να χειρίζεται με άνεση έναν Η/Υ.	☐	☐	☐	☐	☐
16. Όταν ακούτε πως υπάρχει ένα πρόγραμμα διδασκαλίας με ηλεκτρονικό υπολογιστή, που αναφέρεται σε μάθημα της ειδικότητάς σας.	☐	☐	☐	☐	☐
17. Όταν ακούσετε από ένα συγγενικό ή φιλικό σας πρόσωπο να λέει πως του χάλασε ο ηλεκτρονικός υπολογιστής.	☐	☐	☐	☐	☐
18. Όταν καθήσατε μπροστά από έναν Η/Υ και δεν ξέρατε πως να τον χειριστείτε.	☐	☐	☐	☐	☐
19. Όταν καθήσατε μπροστά από έναν Η/Υ και βλέπατε στην οθόνη να εμφανίζονται συνεχώς μηνύματα πως κάτι δεν κάνετε σωστά.	☐	☐	☐	☐	☐
20. Όταν είδατε κάποιο έντυπο γνωστού ή γνωστής σας και μάθατε πως έγινε με χρήση Η/Υ και εκτυπωτή.	☐	☐	☐	☐	☐

Β. Παρακαλούμε απαντήστε και στις παρακάτω ερωτήσεις: Αισθάνεσθε ότι:

Προτάσεις - Ερωτήσεις	καθόλου	λίγο	συχνά	πολύ	πάρα πολύ
1. Απειλείσθε ή υποσκελίζεσθε από κάποιους ή κάποιες που γνωρίζουν καλά να χρησιμοποιούν τον Η/Υ;	☐	☐	☐	☐	☐
2. Με την εξέλιξη της τεχνολογίας ο άνθρωπος θα υποκατασταθεί ή θα αντικατασταθεί από τις σύγχρονες μηχανές;	☐	☐	☐	☐	☐
3. Ο άνθρωπος χάνει την ανθρώπινη υπόστασή του όταν ασχολείται με τους Η/Υ;	☐	☐	☐	☐	☐
4. Έχουν αντιστραφεί οι ρόλοι και ο άνθρωπος είναι δέσμιος της σύγχρονης τεχνολογίας και της επιστήμης των υπολογιστών παρά ο κυρίαρχος σε ένα μοντέρνο εργαλείο;	☐	☐	☐	☐	☐
5. Η διείσδυση της τεχνολογίας στην καθημερινή σας ζωή (λ.χ. τραπεζικές συναλλαγές, ιστορικό ασθενών, Δημοτολόγιο) σας προκαλεί ανεπιθύμητη εξάρτηση από τον υπολογιστή;	☐	☐	☐	☐	☐
6. Η σύνδεσή σας με ένα "δίκτυο πληροφοριών", π.χ. Internet, ενέχει τον κίνδυνο διείσδυσης κάποιων ανθρώπων στην προσωπική σας ζωή καθ' οιονδήποτε τρόπο;	☐	☐	☐	☐	☐
7. Ο κύριος Χ που αντιδρά δημόσια, λ.χ. με άρθρα στον τύπο ή διαλέξεις, εναντίον της χρήσης του ηλεκτρονικού υπολογιστή πράττει σωστά;	☐	☐	☐	☐	☐

* Σημείωση της Σ.Ε.: Για λόγους οικονομίας χώρου, το ερωτηματολόγιο παρατίθεται εδώ με διαφορετική μορφή από αυτή με την οποία μοιράστηκε στα σχολεία.

